

- KÁLMÁN BÉLA 1996. *A nevek világa*. IV. átdolgozott kiadás. Debrecen,
- KISS LAJOS 1980. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* I–II. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943. *Keletmagyarország helynevei. Magyarok és románok*. Budapest.
- KRISTÓ GYULA 1976. Adalékok korai helyneveink tipológiájához. *Acta Historica*. Szeged.
- LEHOCZKY TIVADAR 1881–82. *Bereg vármegye monographiája* I–III. kötet. Ungvár.
- LIZANEC PÉTER 1990. Helységnevek Kárpátalján. *Ung-vidéki Hírek*. 1990. december 25.
- MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helységnévadás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MEZŐ ANDRÁS 1997. Az „egyházi” helységneveink típusai. In: *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–B. GERGELY PIROSKA. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. sz. Budapest–Miskolc. 244–248.
- DR. ORTVAY TIVADAR 1882. *Magyarország régi vízrajza a XIII. sz. végeig* I. kötet. Budapest.

SEBESTYÉN ZSOLT

TISZAMOGYORÓS KÜLTERÜLETI HELYNEVEI

A helynévgyűjtések fontosságát valamennyi e témával foglalkozó munka hangsúlyozza, kiemelve azt, hogy a XX. század második felében zajló társadalmi, művelődési és gazdasági változások a korábbi, sokszor több száz éves dűlőnevek eltűnését eredményezték, ezért rendkívül fontos a még (emlékezetben) élő nevek összegyűjtése; a tudomány szempontjából ez – BENKŐ LORÁND szavaival – „múlhatalan tudományos szükségesség” (BENKŐ 1970: 11). Ezzel magam is szembesültem szülőfalum helyneveinek gyűjtése közben. Sokszor már az idősebb adatközlők sem ismertek olyan dűlőneveket, amelyek a források tanúsága szerint a XIX. században még biztosan élők voltak. A fiatalabb generáció pedig a földtől, a mezőgazdasági munkától való eltávolodása következtében egyre kevesebb helynevet ismer és használ.

Az ÖRDÖG FERENC által évtizedeken át irányított helynévgyűjtő mozgalom szép eredményeket könyvelhet el: ma már elmondható, hogy „Magyarországon nincsen olyan megye, amelyben ne gyűjtötték volna össze, ne adták volna ki a földrajzi neveket, illetőleg ne foglalkoznának gyűjtésükkel, helyszíni ellenőrzésükkel vagy éppenséggel kiadásukkal” (ÖRDÖG 1997: 383). Természetesen a feladat korántsem tekinthető befejezettnek, még sok járás helynévanyaga vár összegyűjtésre vagy megjelentetésre. Jelen feldolgozással kívánom köszönteni ünnepeltünket, s egyben hozzájárulni a helynévgyűjtő munkához egy eddig még nem publikált település helyneveinek elemzésével.

A feldolgozott helynévanyagot Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északi csücskében, az ún. Tisza-könyökben fekvő Tiszamogyorós községben gyűjtöttem össze, törekedve a ma használatos és az emlékezetben még élő helynévanyag teljes körű számbavételére. A feldolgozáshoz felhasználtam a különböző történeti források (oklevelek, térképek) adatait is. A kataszteri térképek (OL S 79. 1852, 1904) mellett szép és értékes adatokat találtam a XVIII–XIX. századi kéziratos térképeken is (OL S 12. Div. XI. No. 126/b. 1782; SzSzBmL. T 27. 1807; T 351. 1870). A ma már nem használt, csak térképekről vagy

más forrásból ismert neveket és a kihalt földrajzi közneveket külön jelölöm (*). Az adatokat az ejtésnek megfelelően, de csak a legszembetűnőbb vonásokat kiemelve, a helynévgyűjtési kézikönyv útmutatása alapján közlöm (BALOGH LAJOS. et al. 1978), tehát a jelentés szempontjából irreleváns ejtismódot (pl. diftongusokat) itt nem jelzem. (Ezt az adattár későbbi megjelenése során fogom pótolni.)

A falu lakóinak száma 1991-ben 802 fő volt, mindannyian magyar anyanyelvűek, területe 1025 ha (KSH 1992). Népi neve *Mogyorós*, mely a 'mogyoróbokrokkal benőtt terület' jelentésű *mogyorós*-ból keletkezett. A Tisza melletti fekvésre utaló megkülönböztető szerepű előtagot a XX. század elején kapta a település (FNESz.). Neve legelőször 1297-ben bukkan fel a forrásokban egy zálogosítás kapcsán *Monoros* alakban (NÉMETH 1997: 134), ekkor még csak *terra*-ként említették, feltehetően a következő két évtized alatt népesült be. Határa az elmúlt századok során többször is változott, legjelentősebben azonban a XV. században, amikor magába olvasztotta egy elpusztult település, *Csetér* területét is. Ezt a nevet dűlőnévként a XIX. század végéig megőrizte az emlékezet.

A feldolgozásra kerülő történeti és jelenkori külterületi helynevek száma 124, amelyek között értelemszerűen több olyan is van, amely egy topográfiai helynek az idők során változó vagy egymás mellett élő megnevezése. A helynevek szemantikai-tipológiai osztályozását BENKŐ LORÁND (2001), LŐRINCZE LAJOS (1947) és KÁZMÉR MIKLÓS (1957) kategóriáinak felhasználásával – azokat némileg módosítva – végeztem el. Külön vizsgáltam az alap- és a megkülönböztető elemek rendszerét, az előbbire nagyobb hangsúlyt fektettem. A közneveknek a helyben használt jelentéseit adom meg abban az esetben, ha az eltér a köznyelvitől. A hivatalos (H.) és a népi (N.) elnevezéseket is megkülönböztetem.

Az alapelemek típusai

I. Természeti nevek

1. Vízrajzi köznevek

Annak ellenére, hogy a falu területét kelet felől a Tisza határolja, s ezért gyakran ki volt téve az áradásoknak, mégis kevés valódi értelemben vett vízrajzi név található itt, ennek oka a névadás alapjául szolgáló állandó vagy időszakos vizek (patakok, kanálisok, erek stb.) hiányában kereshető. A vízrajzi nevek száma 7, mely a teljes anyag 5,73%-a.

láp 'kny.' *Lápos* – A területet gyakran elöntötte a Tisza, a szabályozáskor ezt a részt vágta ketté a folyó új medre.

tó 1. 'áradás vagy esőzés után visszamaradó időszakos vízterület', 2. 'kny.' *Bátyi-tó*, *Halas-tó*, **Hargas-tó*, **Kákás-tó*, *Kigyós-tó*, **Rás-tó* – A lecsapolás következtében eltűnő állóvizek (*Kákás-tó*, *Rás-tó*) neve dűlőnévként él tovább (*Káka*, *Rás*).

2. Vízrel kapcsolatos, ún. vízkörnyéki köznevek

árok 'a vízlecsapolásra szolgáló mesterséges csatorna' *Árkos* – A név csak hivatalos névként használatos.

kubik 'a gátépítéshez kitermelt föld helyén maradó mélyedés, gödör' *Kubik part* 'kny.' *Hót-Tisza-part*, *Rás-part*, *Tisza-part* – A *Tisza-part* nem az egész szakasz, csupán a fürdőzőhely megnevezése.

rév 'átkelőhely a folyón' *Ré*, *Réjáró* – Korábban komp (N. *hidás*) közlekedett itt, ma pontonhíd is összeköti a folyó két partját.

sziget 'kny.' *Sziget* – A Tisza patkó alakú kanyarulata által körülzárt terület, amely PESTY Frigyes adatközlője szerint „a Tiszán járó csajkáknak a nagy kerülés miatt tete-mes hátrányára volt, a Csajkás emberek által tett több ízbeni árkolásnak következtében a Tisza más fordulatot vőn magának”. Korábban egy falu is volt ezen a területen, de még az átvágás előtt (1750 körül) lakói átköltöztek Kis-Lónyára.

úsztató 'állatok fürdetésére használt vírzész' *Juusztató* – Az uradalom juhainak a fürdető helye volt a XIX. században, a név azóta őrzi ennek az emlékét.

zátony 'a Tisza partján művelés alá fogott, keskeny terület, homokpad' *Átonszeg, Átonka* – A szó jelentésének elhomályosulása után a használók a szőleji mássalhangzót a határozott névelő részének érezték, s elvonták az alapszótól (*a Zátonka > az Átonka*). Egyik adatközlő mindkét változatot (*Zátonka ~ Átonka*) megemlítette, hozzátéve azt, hogy „ki hogy mondja”. Az *Átonka* alak már 1869-ben szerepel a kataszteri iratokban (OL S 79. 760. cs.).

A vízkörnyéki nevek számaránya sem jelentős anyagunkban, csupán 10 név képviseli ezt a típust (8,19%). Feltehetően régen még több vízrajzi és vízkörnyéki nevet ismert és használt a lakosság, de ezek mára már feledésbe merültek.

3. Határnevek

a) Térszínformanevek:

domb 'kny.' *Szénégető dombja*, **Városútdomb* – Külterületen ritkán fordul elő a köznévi, helyette a kiemelkedéseket *hegy* szóval jelölik, belterületen viszont használatos (pl. *Kisdomb*, **Nagydomb* falurésznevek, *Temető dombja*).

**gorond* 'hosszan elnyúló kisebb dombhát' **Zsidó gorond(ja)* – A köznévi jelentését az idősebb adatközlők még ismerik. A *gorond* BENKŐ LORÁND szerint az északkeleti országrész jellegzetes földrajzi közneve volt a középkorban (BENKŐ 1957: 83). A névről csak az idősebbek hallottak, de a hely meghatározásában bizonytalanok.

gödör 'természetes úton keletkezett nagyobb mélyedés' *Gödrök, Szél-gödri, Terca-gödri* – Természetes képződmények, feltehetően a Tisza munkájának az eredményei. A Gödrök a cigányok lakóhelye volt az 1970-es évekig.

hegy 'kiemelkedő magaslat, homokdomb' N. *Bugjos-hegy* ~ H. *Baglyos-hegy*, **Bolondok-hegy*, *Járgel-hegy*, **Kozar-hegy* – Az alföldi területeken gyakran nevezik a talajemelkedéseket hegynek. A Nyírségben is nagyon gyakori névelem, de itt is 'domb' jelentésben használják (KÁLNÁSI 1991: 326).

rét 'füves terület, kaszáló' *Jármí-rét, Tiszarét*. Mindkét elnevezés újkeletű.

**szeg* 'a határ távoli sarka, szöglete' *Átonszeg, Szeg*, **Kisszeg*, N. *Jukasszeg* ~ H. **Luka-szög*

**szer* 'a határ távoli része?' *Szerés* – Az adat idetartozása kérdéses.

**szugoly* 'szöglet, sarok' *Szugoj* – A név a műút és egy dűlőút által határolt, háromszög alakú területet jelöl a falu nyugati végén.

völgy 'kny.?' **Hidegvölgy*, **Völgyek tájéka* – A *völgy* szó csupán ebben a két, XIX. századi adatban bukkan fel, az első topográfiai helyét nem ismerjük, a második utótagja pedig hivatalos helynévadásra enged következtetni. Ez utóbbit sík területen jelzi az első kataszteri térkép. A *völgy* szó a felszín jellemzői miatt nem gyakori a térség helyneveiben.

zug 'szöglet, sarok' **Varga-zug* – A Tisza egyik kanyarulata által körülzárt szántóterület volt, mára már a folyó teljesen elmosta, ezért a név is feledésbe merült.

A térszínformanevek jellegzetes típusa a testrésznevek csoportja, melyet mindössze egy név képvisel anyagunkban:

hát 'a vízpart elnyúló, dombos része' H. *Rás-hát* – A Rás-tó mellett található, a térképek tanúsága szerint már a tó lecsapolása előtt is művelt terület volt. A szó a szatmári síkságon is elterjedt, főként folyók, jelentősebb patakok és állóvizek környékén fordult elő nagy gyakorisággal (KÁLNÁSI 1991: 326).

A terület felszínére való utalást 22 név tartalmaz 11 köznévi elemben (18,85%), ezek egy részének eredeti jelentése elhomályosult, így a névalkotásban sem vesznek már részt. Az anyag közel ötöde tartozik ebbe a csoportba, ami természetes, ha arra gondolunk, hogy a névadás egyik leggyakoribb módja a külső tulajdonság alapján történő azonosítás.

b) Talaj minőségére utaló nevek:

homok 'homokos, löszös föld' N. *Homok* ~ H. *Bába homoka*, *Homokhordó*

téglás 'törmelékes terület' *Téglás* – A területén található téglá-, cserép- és paticsmaradványokról nevezték el. A hagyomány szerint itt volt a falu első helye (PESTY). A területen ma azonban „csak” neolitikori maradványok találhatóak.

Kevés a talaj minőségére utaló nevek száma (3,27%), ennek oka talán abban kereshető, hogy csupán az ártéri és a löszös talaj jellemző erre a területre. Az itt élők *fővenyes*, *agyagos* és *veres nyiroknak* nevezett talajt tartanak számon. A talajnevek típusa más vidéken sem gyakori.

c) Helyzetviszonyító nevek:

odaáttal ~ *odaát* 'a Tisza tulsó (bereg) oldalán' *Odaáttal* – Az itt fekvő földek (Szerés, Szeg, Denicse) összefoglaló megnevezése.

elő 'valami előtt fekvő terület' N. *Kis-Lónyelő*, *Nagy-Lónyelő* ~ H. *Kis és Nagy Lónya(i) elő* – A népi név összevonás eredménye.

vég 'kny.' H. *Faluvég* – A köznévi csak ebben az egy külterületi hivatalos névben fordul elő. Népi használatban korábban sem élt, a terület régi neve *Ócskafalu* volt.

A térbeli viszonyt kifejező köznevek megterheltsége a talaj minőségére utaló nevekhez hasonlóan csekély (3,27%).

d) Növény- és állatnevek:

Növénycsoport-megjelölők:

erdő 'kny.' *Falusi erdő*, *Óébbé erdő*, *Régi erdő*, *Urasági erdő*, **Új erdő* – Az adatok nagy része ugyanannak a területnek az eltérő megnevezése.

fűzes 'fűzfás, ártéri erdő' *Kincstár fizesse*, *Fizeskert* – Utóbbi helyen nőttek a kosárfonáshoz használt fűzfavesszők.

**láz* 'lapos fekvésű térség, kaszáló' (SzamSz.) H. *Lászka* ~ *Lázka* – A SzamSz. ugoicsai és tiszaháti szónak tartja. Feltehetően a szó fenti jelentése ismert volt a szomszédos szabolcsi területeken, így falunkban is. A *-ka* kicsinyítő képző a terület méretére utal. A *Lázka* ártérben fekvő, füves terület volt, amelyet a református egyház birtokolt a XIX. század közepétől. Ettől kezdve terjedt el a *Paptag* és a *Tanítótag* elnevezés. Az adatközlők már csak ez utóbbi neveket ismerték.

**lazna* 'dudvával, burjással benőtt hely' (SzamSz. *lazsna* a.) *Lazna* – A Szamosháton erdő- és dűlőnévként élt. Az ÚMTsz. adatai szerint a vidék (a Tiszakönyök és a beregi Tiszahát) nyelvjárásában is megvolt ez a szó, a faluban azonban már nem ismerik a jelentését (vö. *laznás* 'gyomos, gazos' ÚMTsz.).

liget 'kny.' **Harasztos liget*, **Liget* – Mindkét név a XIX. században élt, ma már egyiket sem ismerik a település lakói.

Egyes növények nevei:

fűzfa 'kny.' *Nagy ficfa*, *Sajtos-ficfa*

Ide soroltam még néhány átmenetet képviselő, önmagukban álló vagy -s képzős növénynevet is: *Barackos*, **Borostyános*, *Harasztos*, *Káka* – Az utóbbi esetben egy korábbi tó neve vált a lecsapolás után dűlőnévvé (*Kákás-tó* > *Káka*).

Állatnevek:

Szajkó 'tarka tollazatú, a varjúval rokon, utánzásra képes énekesmadár' (ÉKsz.). A területet már 1807-ben is e néven említik (SzSzBmL. T 27. 1807). Elég ritkán fordul elő, hogy pusztá állatnév válik egy terület elnevezésévé, a képzős és a jelzős összetételes nevek jóval gyakoribbak. A név fennmaradásához hozzájárult az is, hogy a helynév már nem idézi fel a madár képzetét.

A növényzeti gyűjtőnevek száma alacsony, mindössze 5 köznévi elem fordul elő 10 névben, ezek között az *erdő* a leggyakoribb. A növénynevek számát a megkülönböztető elemek szaporítják. Az önálló és alapelemet tartalmazó növény- és állatnevek aránya a teljes anyaghoz mérten 13,93%.

II. Műveltségi nevek

1. Gazdálkodástörténeti nevek:

a) Állattenyésztéshez kapcsolódók:

kaszáló 'kny.' *Bikakaszálló*

legelő 'háziállatok legeltetésére használt füves terület' *Disztólegelő* (!), *Legelő*,

**Urasági legelő*, H. *Úrbéri legelő*

b) Földműveléssel és gyümölcsstermesztéssel kapcsolatosak:

dűlő 'földtábla' *Bérletdűlő* – Újabb névadás eredménye, a *dűlő* szónak inkább a 'szántóföldek közötti keskeny földút' jelentése használatos.

föld 'földterület, főként szántóföld' *Bikaföld*, H. *Hosszú földek*, *Répafield*, *Vitézföld*, *Zsidóföld*

hold 'a mezőgazdaságban használt területmérték' *Negyvenhód*

kert 'kertként művelt föld a külterületen' *Almáskert*, *Balogh-kert*, *Fizeskert*,

**Görcsöskert*, **Káposztáskert*, *Lazna kertek*, *Mándoki kert*, *Nagykert*, *Rigókert* – A felsorolt helyeken gyümölcs-, főleg almatermesztés folyt hosszú időn keresztül (kiv. Fizeskert, Káposztáskert), erre utal a *-kert* utótag. A Görcsöskertet 1864-ben szántónak használták.

mező 'művelés alá vett nagyobb terület, szántóföld' *Belső-mező*, *Kis-Belső-mező*

tag 'egy tulajdonban lévő terület, illetményföld' *Urasági tag*, *Paptag*, *Tag*, *Tanítótag* – Az adatközlők által nem ismert *Lázka* kizárólag a református egyházközség tulajdona volt a XIX. században, itt volt a lelkész és a kántortanító földje.

c) Irtások:

**csonkás* 'nagy törzsű fák ágainak lecsonkolásával művelhetővé tett erdőrész' (TAKÁCS 1970: 221) *Csonkás* – A korábbi nagy tölgyerdő neve. A hagyomány szerint az erdő kiirtása után kapta ezt a nevet.

fogás 'az a földterület, amelyet egyszerre munkába vesznek' (ÚMTsz.) *Fogás* – A köznévi jelentés ma is él a helyi nyelvjárásban. Az ártérben fekvő terület hosszú, keskeny szántóföldekből állt, ma erdő.

irtás 'irtással művelhetővé tett terület' *Irtás*

A gazdálkodástörténeti nevek nagy száma általános a helynevek körében. Ami eltérést mutat más területekkel szemben, az a *-kert* alapelem gyakori előfordulása, ez pedig azzal magyarázható, hogy a vidék lakossága a XVIII. századtól kimutathatóan eladásra is természetett almát. Nem véletlen, hogy a fenti helyek nagy része a Tisza mellett fektült, mert így könnyen tutajra lehetett rakni a gyümölcsöt.

A csoporton belül 11 különböző földrajzi köznévf fordul elő 30 névben, ez a teljes anyag közel negyede (24,59%).

2. Munkavégzésre, foglalkozásra utalók:

Sóvágó – A sószállítással összefüggő helynév személynévi eredetű is lehet, de a foglalkozásnévi eredet valószínűbbnek tűnik, mert a hely a Tisza mellett fekszik, amely századokon át a sószállítás útvonala volt.

Szénégető – Ez a domb a faszén égetésének helye volt a XIX. században. (Az egyik adatközlő még tudott arról, hogy valaha itt feküdt egy középkori falu, Csetér.)

A foglalkozásnevek önállóan csak a fenti esetekben fordulnak elő, ezek is lekopás eredményei (vö. *Szénégető dombja*). Főként a megkülönböztető elemek között fordulnak elő nagyobb számban. Arányuk 1,64%.

3. Létesítménynevek:

a) **Tanyák:** **Jármí Juri-tanya*, **Jármí Miklós-tanya*

b) **Épületek:** *Erdészlak*, *Jegyzőlak* – Mindkét épület rendeltetése megváltozott, nevük azonban továbbra is megmaradt. Az Erdészlak korábban református elemi népiskola volt, ma óvodának használják. A Jegyzőlakban lakott a múlt század közepéig Eperjeske és Tiszamogyorós jegyzője, ma lakóház áll a helyén.

c) **Útnevek:**

dűlő 'határrészek közötti földút' *Közepső dűllő*, *Rás dűllő*

út 'országút' *Bénki ut*

járó 'a Tiszához vezető széles út' *Réjárom*, *Csordajárom*

d) **Kisebb műtárgyak, létesítmények nevei:** *Dögkut*, *Févásárló-telep*, *Fotbalpája* ~ *Pája*, *Homokhordó*

A létesítménynevek csoportjába az itt élő emberek által a külterületen létrehozott műtárgyakat, épületeket, utakat stb. soroltuk. Ezek számaránya az összes névhez képest 10,65%.

4. Birtokosnevek:

Biró Bertijé, *Ésik Sándoré*, *Szabó Eleké*

Önálló, pusztaszemélynév nem található anyagunkban, csupán a fenti három *-é* birtokjeles kételemű név képviseli ezt típust (2,46%). Néhány megkülönböztető elem is megőrizte a korábbi birtokosok neveit.

5. Birtoklástörténeti nevek:

Bérlet, *Bérletdűllő* – Az uradalomtól bérelt terület volt a múlt század elején.

Kiutalt – A Nagyatádi-féle földtörvény eredményeként az 1930-as években az uradalmi földből a szegények számára kiutalt földterületet nevezték így.

E csoport neveinek megterheltsége – hasonlóan más területekhez – csekély (2,46%).

6. Képzettársítással keletkezett nevek:

Talán idetartozik a PESTY gyűjteményében szereplő **Kosáros* név, amely feltehetően a kosarak alapanyagául szolgáló vesszők termőhelyének elnevezése volt. Ezt azonban nem erősíti meg az a tény, hogy az említéskor szántóföldnek használták.

A megkülönböztető elemek rendszere

1. A terület (viszonylagos) nagyságát kifejező elemek: *Kis-Belső-mező*, *Kis-Lónyelő*, *Kisszeg*, *Nagy-Lónyelő*, *Nagy ficfa*, *Nagykert*, *Negyvenhold*
2. Térbeli viszony, sorban elfoglalt hely kifejezői: *Belső-mező*, *Kis-Belső-mező*, *Közepső dűllő*
3. A tájrész alakjára utalók: H. *Hosszú földek*, **Hargas-tó*
4. Minőséget kifejezők: **Hidegvölgy*, **Görcsöskert*, **Lazna kertek*
5. A keletkezési időt viszonylagosan kifejezők: *Hót-Tisza*, *Régi erdő*, *Új erdő*, **Ócskafalu* ('régii, ó')
6. Növénynevekből alakult elemek: *Almáskert*, *Fizeskert*, **Harasztos liget*, **Kákás-tó*, **Káposztáskert*, *Répföld*
7. Állatnevekből alakult elemek: H. *Baglyos-hegy*, *Bikaföld*, *Bikakaszálló*, *Csordajáró*, *Disztólegelő* ('disznó'), *Halas-tó*, *Juusztató* ('juh'), *Kigyós-tó*, *Rigóskert*
8. Foglalkozásnevek: **Bába homoka*, *Erdészlak*, *Jegyzőlak*, *Paptag*, *Tanítótag*
9. Birtoklástörténeti megkülönböztető elemek: *Falusi erdő*, *Kincstár fizesse*, **Urasági legelő*, H. *Úrbéri legelő*, *Urasági erdő*, *Urasági tag*, *Vitézföld*, *Zsidóföld*, **Zsidó gorond(ja)*
10. Személynevekből alakult megkülönböztető elemek: *Balogh-kert*, *Járgel-hegy*, *Jármirét*, **Luka-szög* (< *Lukács* rövidülése + *-a* bec. képző), *Sajtos-ficfa*, *Szél-gödri*, *Terca-gödri*, **Varga-zug*
11. A felhasználás módját, célját megkülönböztető elemek: *Févasárlótelep*
12. Szomszédos vagy közeli településre utalók: *Bátyi-tó* (Bátyu hn. Bereg megyében, ma Ukrajna), *Bénki ut* (Benk hn., SzSzB m.), H. *Faluvég*, *Mándoki kert*, *Nagy-Lónyelő*, *Kis-Lónyelő* (Lónya hn., SzSzB m.)
13. Népétimológias elemek: *Jukasszeg* (< *Luka-szög*) 1782-ben *Lúkás Szegh* alakban található a térképen.
14. Egyéb megkülönböztető elemek: *Réjárom*, **Városútdomb*
15. Még megfejtésre váró, bizonytalan vagy ismeretlen jelentésű, egytagú nevek és megkülönböztető elemek: **Bolondok-hegy*, *Denicse*, **Csetér*, **Kozar-hegy*, *Kupacs*, *Óebbé erdő* (vsz. valamelyik erdőtársaság nevének rövidítése), *Rás*, **Rás-tó*, H. *Rás-hát*, **Tessere*

A megkülönböztető elemek között legnagyobb arányban az állatnevek, a birtoklástörténeti elemek, illetve a birtokosra utaló személynevek fordulnak elő Tiszamogyorós külterületi helyneveiben. Az állatnevek általában a névben szereplő állatfajnak a területen való gyakoriságát, elterjedtségét fejezik ki; a háziállatok nevei pedig rendszerint legelők, legelőkre, itatóhelyekre stb. vezető utak megnevezésében kerülnek elő (KÁZMÉR 1957: 63). A birtoklástörténeti megkülönböztető elemek esetében főként a falusi és az uradalmi birtok elkülönítésének szándéka mutatkozik meg a nevekben. Birtoklástörténeti mozzanatai vannak rendszerint a személynévi helynévadásnak is, ennek jelzős

összetételű típusát tekinti SZABÓ T. ATTILA az egész magyar nyelvterületen a legelőbb helynévadási módnak (1988: 445). Anyagunkban elsősorban családnévek jelölik a korábbi birtokost (*Balogh, Járgel, Járimi, Sajtos, Szél, Varga*), de előfordul egy keresztnév is (*Terca*), a *Luka* esetében pedig mindkét lehetőség fennáll.

Összegzésként elmondható, hogy a feldolgozott helynevek a vidékre jellemző sajátosságok mellett sem térnek el nagy mértékben más tájak neveitől. A legszembetűnőbb különbség a földrajzi köznevek körében fedezhető fel, ezek nyelvföldrajzi szempontú vizsgálata külön tanulmány témája lehetne.

Hivatkozott irodalom:

- BALOGH LAJOS–KÁLMÁN BÉLA–MEZŐ ANDRÁS–ÖRDÖG FERENC–VÉGH JÓZSEF (szerk.) 1978. *A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve*. Budapest.
- BENKŐ LORÁND 1970. Névtudományunk helyzete és feladatai. In: *Névtudományi előadások*. Szerk. KÁZMÉR MIKLÓS–VÉGH JÓZSEF. Nyelvtudományi Értekezések 70. sz. 7–16.
- BENKŐ LORÁND 1957. *Magyar nyelvjárástörténet*. Budapest.
- BENKŐ LORÁND 2001. *A Nyáradmente földrajzi nevei*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 217. sz. (Első kiadás: 1947)
- JUHÁSZ JÓZSEF–SZŐKE ISTVÁN–O. NAGY GÁBOR–KOVALOVSKY MIKLÓS (szerk.) 1972. *Magyar értelmző kéziszótár*. Budapest.
- KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest.
- KÁLNÁSI ÁRPÁD 1991. Névföldrajzi térképlapok Szatmárból. In: *Emlékkönyv Benkő Loránd 70. születésnapjára*. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ. Budapest, 321–326.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1957. *Alsó-Szigetköz földrajzinevei*. Budapest, A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 95. sz.
- KSH 1992. = *A Magyar Köztársaság helynévkönyve 1992. január 1.* Budapest.
- LŐRINCZE LAJOS 1947. *Földrajzineveink élete*. Budapest.
- NÉMETH PÉTER 1997. *A középkori Szabolcs megye települései*. Nyíregyháza.
- ÖRDÖG FERENC 1997. Beszámoló a hazai helynévgyűjtésről. In: *A magyar névtani kutatások legújabb eredményei*. Miskolc–Budapest. 383–388.
- Magyar Országos Levéltár, Budapest.
- SZABÓ T. ATTILA 1988. *Nyelv és település*. Budapest. 433–472
- CSÚRY BÁLINT 1935–36. *Szamosháti szótár I–II*. Budapest.
- SzSzBmL = Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, Nyíregyháza.
- TAKÁCS LAJOS 1970. Az irtásgazdálkodás régi módjainak emlékei a földrajzi nevekben. In: *Névtudományi előadások*. Szerk. KÁZMÉR MIKLÓS–VÉGH JÓZSEF. Nyelvtudományi Értekezések 70. sz. 219–224.

N. FODOR JÁNOS

TORDATÚR MORFEMATIKAI SZERKESZTÉSŰ HELYNEVEINEK VIZSGÁLATA

A tulajdonnevek a nyelv lexémarendszerének a tagjai, s mint ilyenek, keletkezésük természetesen ugyanazokkal az okokkal és módokkal magyarázható, mint a többi lexémáé. A szóalkotásnak külső és belső szintjét különböztetjük meg. A külsőbe, vagyis